

قدیم ترین شامهنامه مصور جهان

شاهنامه فیروز پشتونجی دستور بلسارا
معروف به شاهنامه موسسه کاما بمبئی، متعلق
به اوایل قرن هفتم هجری

دکتر مهدی غروی

معاون رایزن فرهنگی در هند

صورتی که با بی‌دقتی و شتاب صورت می‌گرفت بدان لطمه می‌زد و ازینرو لازم بود که هرچه زودتر کتاب از بند نامطلوب این صحافی ناشیانه رهائی یابد اما لازم بود که این رهائی پس از ورق‌شماری صورت گیرد بنده با دقت تمام به شمارش ورقها و تصویرهای کتاب پرداختم تعداد کل ورقها ۳۰۹ و تعداد تصاویر ۴۵ است هنگام صحافی کتاب را با درهم ریختگی کامل مرتب ساخته‌اند و حتی ورق اول کتاب که در یک روی آن قسمتی از فهرست مطالب و سال پادشاهی پادشاهان است و در روی دیگر آغاز کتاب است یعنی گفتار اندر ستایش خرد برعکس چسبانده شده و صفحه اول کتاب در وضع موجود بجای آنکه حاوی بخشی از فهرست باشد گفتار اندر ستایش خرد و صفحه دوم گفتار اندر نعت محمد آورده شده و در صفحه پنجم و شش داستان دقیقی شاعر، درستایش سلطان محمود رحمة الله علیه است و نخستین عنوان اصلی کتاب در ترتیب فعلی پادشاهی هوشنگ است.

نظم کتاب را در هنگام صحافی اخیر بهم زده‌اند زیرا در بسیاری از صفحات اثر رنگی عنوانهای صفحه مقابل هست در صورتیکه در وضع فعلی تصویر و عنوان که به مرکب سرخ نوشته شده وجود ندارد.

نخستین تصویر کتاب در صفحه ششم فعلی و نمایشگر دربار سلطان محمود است و آخرین تصویر مربوط است به اسکندر و دارا که البته جای آن در آخر کتاب نیست. عنوانها با نسخ سرخ یا سیاه است و در حاشیه کتاب یادداشتها که عبارت باشد از ابیات الحاقی وجود داشته که بیشتر آن در نتیجه صحافی غلط از بین رفته کاغذ کتاب پنبه‌ای ضخیم و بسیار محکم است و با اینکه رطوبت کاغذهایی را که چند سال پیش برای صحافی کتاب بکار رفته بکلی ضایع کرده‌است در

دردی ماه سال ۱۳۵۱ استاد مجتبی مینوی برای بررسی شاهنامه‌های موجود در هند به این سرزمین آمدند و از چهل روز اقامت خود در هند چند روز نیز در بمبئی بودند. در یکی از این روزها که شاهنامه مؤسسه شرقشناسی کامارا بررسی می‌کردند بناگاه مشاهده کردم که وجد و سرور استاد از حد گذشت بمن گفتند به گنجینه‌ای عظیم دست یافتیم این شاهنامه از کهن‌ترین شاهنامه‌های موجود در جهان است و حتی از شاهنامه قاهره و شاهنامه بودالیان که تاکنون تصور می‌کردیم قدیم‌ترین شاهنامه است قدیم‌تر است و با احتمال قوی در اوایل قرن هفتم هجری یعنی پیش از حمله مغول به ایران کتابت شده و در تصاویر آن اثری از نفوذ نقاشی مغولی دیده نمی‌شود بنده بسا علاقمندی فراوان به سخنان استاد گوش فرادادم و همانطور که گفتند دیدم که تصاویر آن همانند نقوش کاشیهای دوران سلجوقی است و با احتمال قوی در سراسر جهان کم نظیر است. استاد پس از بررسی شاهنامه و تاسف از اینکه وقتشان کم است و نمی‌توانند به بررسی آن آنطور که باید و شاید ادامه دهند آنرا باین بنده سپردند و دستور دادند که چه‌ها باید بکنم که میراث گرانقدر گذشتگان که خوشبختانه اکنون به جای امن و مطمئنی رسیده و احتمال فساد و ضایع شدن آن بسیار کم است بهتر حفظ شود و ضمناً مؤسسه‌ای که ایشان سرپرستی آنرا عهده دارند بتوانند از آن برای تهیه شاهنامه اساسی بهره جوید پس از عزمیت استاد اینجانب با همکاری و نظارت پروفیسور کانگا منشی مؤسسه کاما با اجرای دستورات استاد سرگرم شدم. قطع این کتاب ۱۱۱۰۵۰۹ (برابر ۲۳×۲۹ سانتیمتر) است و اخیراً آنرا با بدترین وجه صحافی کرده‌اند یعنی بابتی دقتی خاص وصله‌کاری و سپس ته کتاب را سوراخ و بانجهای کلفت ریسمانی دوخته‌اند در نتیجه حتی ورق شماری آن در

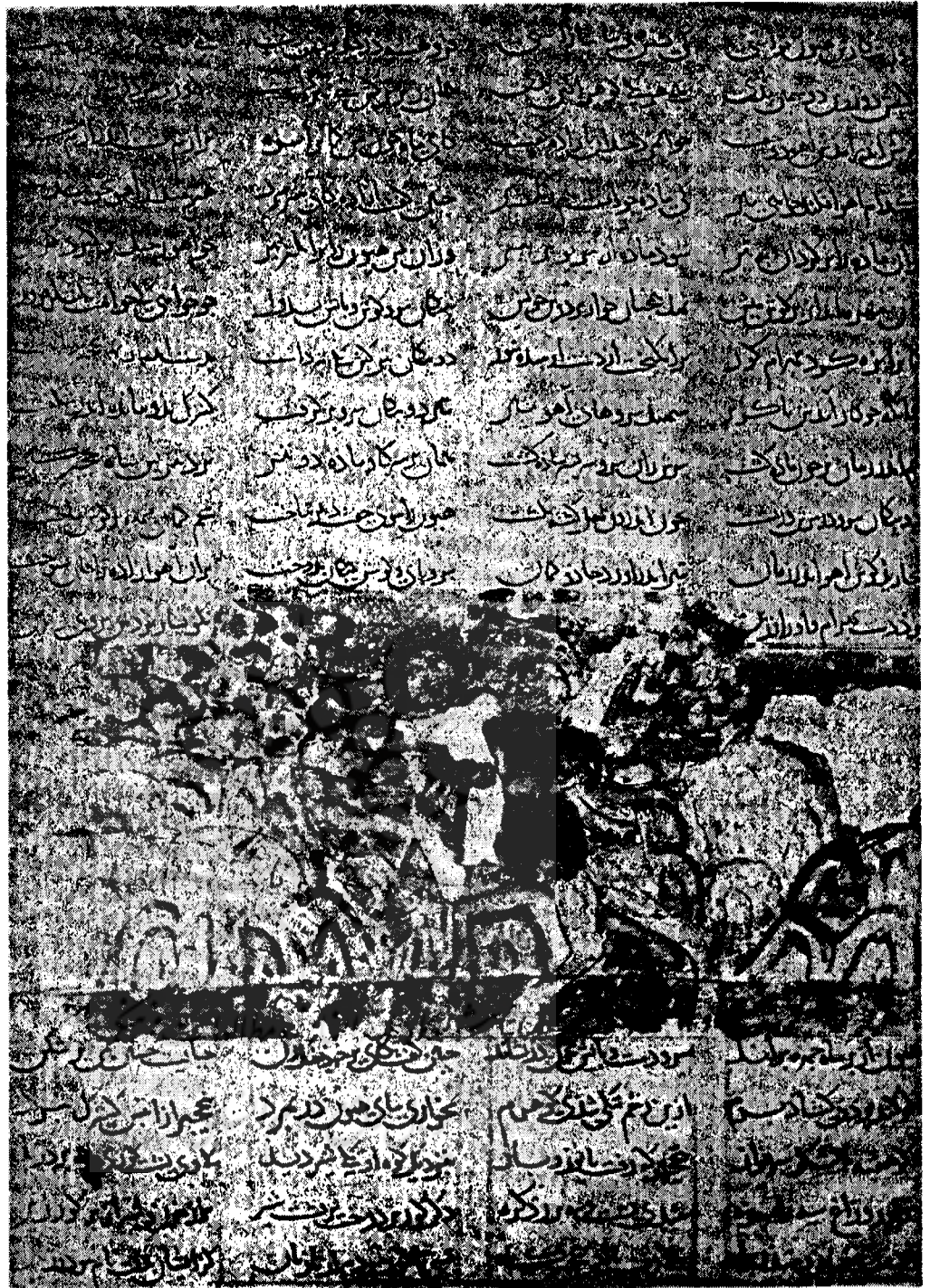
قدیم ترین شاهنامه
مصور جهان

Shah-nameh belonging to Mr. Phiroz Peshtonjee
Dastur of Bulsar.

که ماشین شده و سپس با مداد جوهری :
Said to be Oldest-Copy.

که البته نظر استاد مینوی را تأیید می کند .

کاغذ اصل اثر چندانی نگذاشته اما درواسط کتاب سوراخهای
بزرگ وجود دارد و در برخی نقاط قسمتهائی از نوشته ها از بین
رفته است . هیچگونه مهر یا امضا یا یادداشتی در خود کتاب
نیست اما در روی يك قطعه کاغذ نازک کوچک این یادداشتها
نوشته شده .

قدیم ترین شاهنامه
مصور جهان

برخورد کردیم یکی اینکه رئیس و هیئت امنای مؤسسه خوش نداشتند که کتاب بصورت فعلی برای عکاسی از کتابخانه خارج شود و دیگر اینکه قسمتهائی از آن در اثر صحافی غلط زیر کاغذهای سفید پنهان شده و می توان با دقت این کاغذها را برداشت و هر ورق را جدا جدا از پوشش پلاستیکی که حافظ

و سپس با خطی متفاوت اضافه شده 309 folios مرحله دوم بررسی اینجانب عبارت بود از باز کردن کتاب و پاک کردن اوراق آن که هر یک را در داخل یک لفاف خاص کاغذ قرار دادیم و باین ترتیب کتاب برای عکاسی و میکروفیلم آماده شد اما در این مرحله با دو اشکال بزرگی

دائمی و صحیح کتاب خواهد بود پوشاند و پس از عکسبرداری صحافی و تجلید کرد .

پس از تنظیم مجدد محتوی کتاب و بررسی و تطبیق آن با شاهنامه‌ای کامل می‌توان گفت که این شاهنامه چقدر افتاده دارد و این افتاده‌ها در کجا هستند .

اکنون نسخه‌های کهن شاهنامه را بررسی و با شاهنامه کاما مقایسه می‌کنیم :

در کتابشناسی فردوسی نسخه‌های کهن شاهنامه چنین معرفی شده‌اند^۱ :

الف - نسخه‌های تاریخدار :

- ۱ - نسخه موزه بریتانیا ، لندن مورخ ۶۷۵ هجری .
- ۲ - نسخه دارالکتب قاهره قسمت تاریخ فارسی ، شماره ۴۹ ، مورخ ۷۰۵ هجری .
- ۳ - نسخه طوپتاقپوسرای استانبول با هشتادونه مجلس ، مورخ ۷۳۱ هجری .

ب - نسخه‌های بدون تاریخ از قرن هفتم :

- ۱ تا ۴ = نسخه‌های موزه هنرستان ایالات متحده امریکا
 - ۵ و ۶ = نسخه‌های موزه بریتانیا در لندن .
- اگر شاهنامه موزه بریتانیا را قدیم‌ترین شاهنامه جهان بدانیم (طبق کتابشناسی فردوسی) ، در صورتیکه شاهنامه کاما متعلق به سه ربع نخست قرن هفتم باشد از آن قدیم‌تر است ، گفتیم که بنا بر تشخیص استاد مینوی ، این شاهنامه بدون تاریخ متعلق است به عصر پیش از نفوذ اثر مغول در نقاشی ایران ، مطلبی که با دقت در تصاویر کتاب کاملاً هویدا

و مبرهن می‌شود . مغولان در ۶۱۷ حمله کردند و مسلم است که اگر این کار در سالهای آخر قرن ششم یا سالهای نخست قرن هفتم صورت پذیر نشده باشد ، پیش از سال ۶۵۰ یعنی در همان سالهای ترکتازی مغولان صورت پذیر شده و از شاهنامه موزه بریتانیا قدیم‌تر است . بعقیده استاد این اثر از چند شاهنامه کهن دیگر نیز که در کتابشناسی فردوسی ذکر شده کهنه‌تر است . حال می‌پردازیم به نسخه‌های بدون تاریخ که به تشخیص کارشناسان نسخه‌شناسی از قرن هفتم بر جای مانده‌اند و تعدادشان به شش نسخه می‌رسد ، که چون مصور نیستند تشخیص این که متعلق به چه دوره‌ای از قرن هفتم می‌باشند امکان‌پذیر نمی‌نماید و با احتمال قوی مانند نسخ تاریخدار مذکور در فوق از نیمه دوم قرن هفتم برجای مانده‌اند ، یعنی هنگامی که آرامشی نسبی در آسیای غربی و مرکزی فراهم گردید و کار نسخه‌نویسی از سر گرفته شد . اما چون این شاهنامه مصور است باید آنرا با تنها شاهنامه مصور کهنه مقایسه کرد یعنی شاهنامه طوپتاقپوسرای استانبول با هشتاد و نه مجلس که تاریخ کتابت آن سال ۷۳۱ است ، استاد مینوی که خود سالها در ترکیه بوده‌اند و بدون تردید این شاهنامه را نیز مانند دیگر شاهنامه‌های کهنه بخوبی می‌شناسند ، بهتر از هر کسی می‌توانند در مورد این مقایسه اظهار نظر کنند و همانطور که گفته شد به تشخیص ایشان ، شاهنامه کاما قدیم‌ترین شاهنامه مصور موجود در جهان است .

۱ - ص ۱۳۱ و ۱۶۱ کتابشناسی فردوسی ، ایرج افشار ، از انتشارات انجمن آثار ملی شماره ۵۹ .